

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ БАНКІ

№ 004 БАСПАСӨЗ РЕЛИЗИ

2003 жылғы 6 наурыз

Қаржы рыногындағы ахуал туралы

1. Инфляция. Қазақстан Республикасының Статистика жөніндегі агенттігінің ресми деректері бойынша инфляция 2003 жылдың ақпан айында 0,5% (2002 жылғы ақпанда - 0,3%) болды.

Соңғы төрт ай ішінде азық-түлік тауарлары бойынша баға қарқынының өскендігі байқалды. 2003 жылғы ақпанда олар 0,8%-ке өсті. Азық-түлікке жатпайтын тауарлар мен халыққа ақылы қызмет көрсету 0,2%-ке қымбаттады.

2003 жылдың басынан бері инфляция деңгейі 1,5%-ті құрады, сонымен бірге азық-түлік тауарларына баға 2,2%-ке, азық-түлікке жатпайтын тауарларға – 0,6%-ке, халыққа ақылы қызмет көрсету 0,8%-ке өсті.

2003 жылғы ақпанда инфляция жылдық көрсетуде 7,0% (2003 жылғы қаңтарда - 6,9%) болды.

2. Халықаралық резервтер және ақша агрегаттары. 2003 жылғы ақпанда Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің таза халықаралық резервтері ағымдағы бағалармен 8,5%-ке (немесе 303 млн. долларға) өсіп 3879,1 млн. долларға дейін жетті. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің ішкі валюта рыногынан валюта сатып алуы, сондай-ақ валютаның Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігінің шоттарына түсуі таза валюта қорларының 347,1 млн. долларға өсіп, 3296,2 млн. долларға дейін толықтыруға ықпалын тигізді. Алтынмен активтер Ұлттық Банктің жүргізген операциялары және оның әлемдік рыноктардағы бір трой унциясы бағасының 370,35 доллардан 347,65 долларға дейін төмендеуі нәтижесінде 44,1 млн. долларға төмендеп, 582,9 млн. доллар болды.

Елдің халықаралық резервтері, тұтастай алғанда, Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының ақшасын қосқанда (алдын ала деректер бойынша – 2002,9 млн. долл.), ақпанда 6,8%-ке өсті және 5884,4 млн. долл. болды.

2003 жылғы ақпанда ақша базасы 7,2%-ке көбейіп, 200,4 млрд. теңгеге жетті. Ақша базасы көбеюінің негізгі факторы Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің таза халықаралық резервтерінің өсуі болды.

2003 жылғы қаңтарда ақша массасы 5,2%-ке азайып, 725 млрд. теңге болды. Банк жүйесінің таза сыртқы активтерінің 8,7%-ке өсуіне қарамастан, банк жүйесінің ішкі активтері 21,8%-ке төмендеді (Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының активтерін есептемегенде), бұл қаңтардағы ақша массасы төмендеуінің негізгі факторы болды.

Айналыстағы қолма-қол ақша (M0) 2003 жылғы қаңтар айында 11,5%-ке төмендеп, 143,1 млрд. теңгеге дейін жетті, ал ақша массасының құрылымындағы банк жүйесіндегі депозиттер – 3,5%-ке төмендеді. Қаңтарда банк жүйесіндегі депозиттердің

төмендеу қарқынымен салыстырғанда айналыстағы қолма-қол ақшаның төмендеу қарқынының неғұрлым жоғары болуы ақша массасының құрылымындағы депозиттер үлесінің 78,9%-тен 80,3%-ке дейін және ақша мультипликаторы мәнінің 3,68-ден 3,88-ге дейін ұлғаюына себеп болды.

3. Қаржы рыногы.

Валюта рыногы. 2003 жылғы ақпанда теңгенің айырбас бағамы бірте-бірте нығая түсті, оның биржалық бағамы айдың басында бір доллар үшін 154,99-дан айдың аяғында бір доллар үшін 151,66 теңгеге дейін көтерілді.

Бір айда теңге номиналдық көрсеткіші 2,05% нығайды (2002 жылғы ақпанда 0,16%-ке құнсызданды).

Жыл басынан бері теңгенің АҚШ долларына номиналдық нығаюы 2,69% болды. Теңгенің АҚШ долларына орташа алынған айырбас бағамы 2003 жылғы 2 айда 1 АҚШ доллары үшін 154,03 теңге болды. Айдың аяғында ресми бағам бір долларға 152,60 теңге деңгейінде болды.

Теңгенің нығаюы шетел валютасымен биржалық операциялар көлемінің ұлғаюы негізінде болды. Сонымен, ақпанда биржалық операциялар көлемі қосалқы саудасаттықтағы мәмілелерді қоса есептегенде қаңтардағымен салыстырғанда 97,96%-ке өсті және 606,06 млн. долл. (2002 жылғы тиісті кезеңмен салыстырғанда өсу 16 еседен астам). Жыл басынан бері биржалық операциялар көлемі 912,21 млн.долл. болды. Валютамен операциялар көлемінің өсуі, ең алдымен, әлемдік рынокта мұнайдың жоғары бағасына және долларлық активтерден теңгелік активтерге қаражат аударуына байланысты ішкі рынокқа шетел валютасы ағынының көбеюімен түсіндіріледі.

Биржадан тыс валюта рыногында қаңтардағы көрсеткішпен салыстырғанда операциялар көлемі 1,86%-ке көбейді және 443,61 млн. долл. болды. 2002 жылғы ақпанмен салыстырғанда операциялар көлемі 26,7%-ке көбейді. Жыл басынан бері банкаралық валюталық рыноктағы операциялар көлемі 879,11 млн.долл. болды.

Бағалы қағаздар рыногы. 2003 жылғы ақпанда Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі алдыңғы екі айдағы сияқты *мемлекеттік бағалы қағаздарды* орналастыруды жүзеге асырған жоқ, оларды өтеумен ғана айналысты. Сыйақы төлеуді қоса алғанда, Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің мемлекеттік бағалы қағаздарын өтеу 2003 жылғы ақпанда 2,6 млрд. теңге болды, соның нәтижесінде Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің айналыстағы бағалы қағаздар көлемі 2003 жылғы қаңтармен салыстырғанда 2003 жылғы ақпанның аяғында 1,6%-ке 105,9 млрд. теңгеге дейін азайды.

Бағалы қағаздар рыногын қолдаудың және өтімділікті реттеудің қажеттілігі 2003 жылғы ақпанда Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі ноттарының эмиссиясы көлемінің күрт өсуіне алып келді. Қаңтардағымен салыстырғанда эмиссия 2,6 есе, 61,8 млрд. теңгеге дейін өсті. Эмиссияның мұндай деңгейі нот рыногы жұмыс істеген уақыттағы ең жоғары айлық деңгей болып табылады және бұған дейінгі ең жоғары деңгейден 2 еседен астам (2000 жылғы желтоқсанда – 26,9 млрд. теңге) асып түседі.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің ноттары эмиссиясы көлемінің өсуі 2003 жылғы ақпанның аяғындағы олардың айналыстағы көлемінің 105,6 млрд. теңгеге дейін өсуіне алып келді, бұл 2003 жылғы қаңтардың аяғындағы деңгейден 1,8 есе көп.

2003 жылғы ақпанның аяғында Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің айналыстағы ноттарының көлемі Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің айналыстағы мемлекеттік бағалы қағаздарының көлемінен іс жүзінде теңестірілді, бұл жағдай қаржы рыногында тұңғыш рет орын алды.

2003 жылғы ақпанда Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің тікелей РЕПО операциялары бойынша мәмілелер көлемі өткен аймен салыстырғанда 1,7 есеге көбейіп, 46,2 млрд.теңге болды. Кері РЕПО операциялары, сондай-ақ Қазақстан Республикасы

Ұлттық Банкінің мемлекеттік бағалы қағаздарын сатып алу және сату бойынша өткізілген жоқ.

Корпоративтік бағалы қағаздар рыногында 2003 жылғы ақпанда жалпы номиналдық құны 297,4 млн.теңге 3 акциялар эмиссиясы тіркелді, мемлекеттік емес облигациялар эмиссиясы ақпанда тіркелген жоқ. Жалпы номиналдық құны 286,7 млн. теңге болатын 6 акциялар эмиссиясы күшін жойды.

2003 жылғы қаңтарда акциялар және мемлекеттік емес облигациялар бойынша биржалық сатып алу-сату мәмілелерінің көлемі 11,8 млрд. теңге болды, бұл өткен жылғы тиісті кезеңменсалыстырғанда 2,7 есе көп.

Ақпанда бағалы қағаздар рыногында 52 брокер-дилер, 21 тіркеуші, 10 кастодиан банк, 2 өзін өзі басқаратын ұйым және 6 бағалы қағаздар портфелін басқаратын ұйым жұмыс істеді.

Банкаралық ақша рыногы. 2003 жылғы қаңтарда банкаралық ақша рыногында теңгедегі және сол сияқты шетел валютасындағы өтімді қаражаттарды орналастыру бойынша банктер белсенділігінің артқандығы байқалды.

2002 жылғы желтоқсанмен салыстырғанда 2003 жылғы қаңтарда орналастырылған банкаралық теңгелік депозиттердің көлемі 27,5 %-ке ұлғайды және 28,8 млрд. теңге болды. Орналастырылған теңгелік депозиттер бойынша орташа алынған сыйақы ставкасы көбейді және 5,47%-ті құрады (2002 жылғы желтоқсанда – 4,90%).

Валюталық қарыз алудың банкаралық рыногында операциялардың негізгі көлемі долларлық депозиттер есебінен жүзеге асырылды. Орналастырылған долларлық депозиттердің көлемі 2002 жылғы желтоқсанмен салыстырғанда 2,3 есеге көбейіп, шамамен 4 млрд. АҚШ долларын құрады.

Долларлық депозиттер бойынша орташа алынған сыйақы ставкасы 1,93%- тен 1,31%-ке дейін төмендеді.

Валютаның басқа түрлерімен операциялар көлемі салыстырмалы түрде аз болды.

Депозит рыногы. 2003 жылғы қаңтарда резиденттер депозиттерінің жалпы көлемі 3,5%-ке төмендеді және 581,9 млрд. теңгені құрады (3,7 млрд. АҚШ долларынан астам). Мұндай төмендеудің мерзімдік сипаты бар. Осы сияқты төмендеулер өткен жылдардың барлығында да осы уақытта байқалған болатын.

Заңды тұлғалар депозиттерінің көлемі 2003 жылғы қаңтарда 327,8 млрд. теңгені құрап, 7,0%-ке төмендеді. Бұл, негізінен, “Қазақмыс” ААҚ-ның мемлекеттік пакетінің бір бөлігін сатып алуға инвесторлардың шоттарынан ақша қаражаттарының кетуі салдарынан болды.

Қаңтар айында ұлттық валютадағы депозиттер 2,5%-ке қысқарып, 235,5 млрд. теңгеге жетті, сол уақытта шетел валютасындағы депозиттер 4,2%-ке төмендеді және 346,5 млрд. теңгені құрады (2,2 млрд. АҚШ долларына жуық).

Депозиттердің жалпы көлемінің қысқарғанына қарамастан, қаңтар айында халық депозиттерінің өсу үрдісі жалғасты. Халықтың (резидент еместерді қосқанда) салымдары бір ай ішінде 261,4 млрд. теңгені (1,69 млрд. АҚШ долларынан астам) құрап, 1,6%-ке өсті.

Мерзімдері бойынша халық салымдарының құрылымында мерзімді депозиттердің үлес салмағының 83,7%-ке дейін өсуі (2002 жылғы желтоқсанда – 82,4%) оң нәтиже болды.

Депозиттер бойынша кірістіліктің деңгейі 2003 жылғы қаңтарда 2002 жылғы желтоқсанмен салыстырғанда төмендеді. Жеке тұлғалардың теңгелік мерзімді депозиттері бойынша сыйақының орташа алынған ставкасы 11,0%-тен 10,4%-ке, заңды тұлғалардың депозиттері бойынша – 5,4%-тен 5,2%-ке дейін төмендеді.

Кредит рыногы. Депозит рыногында белсенділіктің біраз төмендеуіне қарамастан, 2003 жылғы қаңтарда кредит рыногында банктердің белсенді саясаты жалғасты. 2003

жылғы қаңтар айында экономикаға банк кредиттері бойынша негізгі борыштың жалпы көлемі 3,5%-ке өсті және 696,3 млрд. теңге болды (шамамен 4,5 млрд. АҚШ доллары).

Орта- және ұзақ мерзімді кредиттер бойынша негізгі борыш 0,5%-ке өсіп, 385,3 млрд. теңгеге жетті, ал қысқа мерзімді кредиттер бойынша – 311,0 млрд. теңгені құрап, 7,6%-ке өсті. Нәтижесінде, орта- және ұзақ мерзімді кредиттердің үлес салмағы 55,3% болды.

Ұлттық валютадағы кредиттердің үлес салмағы кредиттердің жалпы көлемінде 2002 жылдың желтоқсанымен салыстырғанда 31,1 %-ті құрап, шамалы қысқарды (2002 жылдың желтоқсанында - 31,5%). Сонымен бірге шетел валютасындағы кредиттердің көлемі бір ай ішінде 4,2%-ке көбейіп, 479,9 млрд. теңгеге, ал ұлттық валютадағы – 2,1%-ке өсіп, 216,3 млрд. теңгеге жетті.

Шағын кәсіпкерлік субъектілеріне берген банк кредиттері бір ай ішінде 144,3 млрд. теңгені құрап, 1,5%-ке қысқарды.

Кредит рыногындағы проценттік ставкалар 2003 жылғы қаңтарда біршама көтерілуімен сипатталды. Заңды тұлғаларға ұлттық валютамен берілген кредиттер бойынша сыйақының орташа алынған ставкасы 2002 жылғы желтоқсанмен салыстырғанда шамалы ғана өсті (14,1%-тен 14,4%-ке дейін). Сонымен бірге жеке тұлғаларға ұлттық валютада берілген кредиттер бойынша сыйақының орташа алынған ставкасы 21,5%-тен 24,3%-ке дейін өсті. Бұл көбею, ең алдымен, әрбір жылдың басындағы кредит құнының мерзімдік өсуіне байланысты болды. Сонымен, 2002 жылдың желтоқсанымен салыстырғанда 2003 жылғы қаңтарда осы кредиттер бойынша орташа алынған ставка 24,5%-тен 26,6%-ке өсті.

Сақтандыру рыногы. 2003 жылғы 1 ақпанда 33 сақтандыру ұйымының, оның ішінде шетелдің қатысуымен – 3 және өмірді сақтандыру бойынша – 1 ұйымның сақтандыру қызметін жүзеге асыру құқығына лицензиясы бар.

Қазақстан Республикасының сақтандыру ұйымдарының жиынтық активтері 2003 жылғы қаңтарда 1,79%-ке (өткен жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда – 45,9%-ке) өсіп, 22,8 млрд. теңгеге жетті, сақтандыру резервтері 7,14%-ке (33,6%-ке) төмендеп, 11,7 млрд. теңгеге, жиынтық меншік капиталы 8,2%-ке (19,5%-ке) көбейіп, 6,6 млрд. теңгеге жетті.

Өткен жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда сақтандыру сыйлықақыларының көлемі 1,7 есеге көбейіп, 2,8 млрд. теңге болды, ал сақтандыру төлемдерінің көлемі – 63,9%-ке өсіп, 254 млн. теңгеге жетті.

*Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі
жинақтаушы зейнетақы жүйесі жөнінде соңғы кезде жиі қойылатын жекелеген
сұрақтар мен оларға берілген жауаптарды ұсынады*

1. Соңғы кезде зейнетақы заңдарында қандай өзгерістер болды және ол жинақтаушы зейнетақы жүйесінің дамуында қалайша көрінеді?

Зейнетақы заңдарындағы соңғы өзгерістер жинақтаушы зейнетақы қоры жүйесінің қызмет етуіне бірқатар сапалық өзгерістер енгізуді көздейді, атап айтқанда:

1) зейнетақы қорларын мемлекеттік және мемлекеттік емес деп бөлу көзделмеген. Тиісінше, Мемлекеттік жинақтаушы зейнетақы қорының функциясы жекеше алынып қарастырылған нормалар алынып тасталды;

2) жинақтаушы зейнетақы жүйесі үшін бірыңғай реттеуші органның жұмыс істеуін қамтамасыз ететін өзгерістер енгізілді. Осыған байланысты бұрын мұндай реттеуші органды құруға мүмкіндік бермейтін нормалар алынып тасталды;

3) жинақтаушы зейнетақы қорларына уәкілетті реттеуші органның қажетті талаптарын сақтаған жағдайда, зейнетақы активтерін дербес басқаруына құқық беруді көздейтін өзгеріс енгізілді;

4) жинақтаушы зейнетақы қорларына салымшылар мен төлемшілердің зейнетақы жарналарын уақтылы есептемегені, ұстап қалмағаны және аудармағаны үшін жауапкершілік мөлшерін, сондай-ақ жинақтаушы зейнетақы қорларын жинақталған зейнетақы қаражатын аударуды және зейнетақы төлемдерін жүзеге асыруды кешіктіргені үшін жауапкершілікті анықтайтын нормалар енгізілді;

5) болжанған зейнетақы аннуитеттері жүйесін іске қосуды ескере отырып, жинақталған зейнетақы қаражатын жинақтаушы зейнетақы қорларынан сақтандыру компанияларына аудару мүмкіндігі көзделген;

6) жинақталған зейнетақы қаражаты жеткілікті болған жағдайда зейнеткерлікке ертерек шығу мүмкіндігі көзделген;

7) зиянды өндірістерде жұмыс істейтін адамдарға материалдық қолдау көрсетуді қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін ерікті кәсіптік жарналар ұғымы енгізілді.

2. Мемлекет кепілдігі неліктен Мемлекеттік жинақтаушы зейнетақы қорындағы жинақталған зейнетақы қаражатына ғана қолданылады?

Шындығында, мемлекет 2003 жылға дейін Мемлекеттік жинақтаушы зейнетақы қорындағы жинақталған зейнетақы қаражатына ғана кепілдік берді. Алайда, зейнетақы заңдарындағы соңғы өзгерістерге сәйкес мемлекет алушыларға барлық зейнетақы қорындағы міндетті зейнетақы жарналарының алушының зейнетақы төлемдеріне құқығын алу сәтіндегі инфляция деңгейін ескере отырып нақты енгізілген міндетті зейнетақы жарналары мөлшерінде сақталуына кепілдік береді.

3. Көптеген адамдар зейнеткерлік жасының қолданылып жүрген көрсеткіштері (еркектер үшін 63 жас және әйелдер үшін 58 жас) негізсіз жоғарылатылған деп санайды. Дәлел ретінде соған сай орташа өмір сүру ұзақтығы зейнетақы жасынан төмен ресми статистика деректерін келтіреді.

Зейнетақы жасының қолданылып жүрген көрсеткіштері халық статистикасының деректері ескеріле отырып есептелген және толығымен негізделіп белгіленген. Сонымен бірге зейнеткерлік жасын ұлғайту 1996 жылы, яғни зейнетақы реформасы жүргізілгенге дейін жүзеге асырылды.

Қазақстанда орташа өмір сүру ұзақтығының 65 жас болуы **адамның дүниеге келген кезінен бастап** орташа өмір сүру ұзақтығының көрсеткіші болып табылады. Мұндайда еркектерде шындығында да дүниеге келген кезден бастап орташа өмір сүру

ұзақтығы 60 жасқа жуық жасты құрайды, бұл белгіленген зейнеткерлік жасынан төмен (әйелдерде - 71 жас).

Дегенмен, зейнеткерлік жасын анықтау үшін адамның дүниеге келген кезден бастап орташа өмір сүру ұзақтығы көрсеткіштерін пайдалану дұрыс емес, өйткені нәрестелер мен балалар өлімі секілді факторлардың елеулі ықпалы бар, сондай-ақ бүкіл өмір бойы осындай көрсеткішті едәуір төмендететін өмір сүру жағдайлары да бар.

Сондықтан зейнеткерлік жасқа жеткен кезде алдағы орташа өмір сүру ұзақтығы көрсеткіштерін пайдаланған жөн болады. Статистикаға сәйкес 63 жасқа жеткен еркектердің алдағы орташа өмір сүру ұзақтығы 12 жыл, ал 58 жасқа жеткен әйелдер үшін – 19 жыл болады.

Зейнеткерлік жасын төмендетуге қатысты "Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы" Заңға енгізілген соңғы өзгерістерде, егер жинақталған зейнетақы қаражатының мөлшері бүкіл қалған өмірінде ең төменгі зейнетақыны қамтамасыз ететін болса, зейнеткерлікке мерзімінен бұрын 55 жаста шығу құқығы көзделген.

4. Жинақтаушы зейнетақы жүйесіне қатысушы адамдар өздеріне лайықты қарттықты қамтамасыз ете ала ма?

Қамтамасыз ете алады. Бірақ мұның міндетті талаптарының бірі еңбек стажының ұзақтығы және тиісінше жинақтаушы зейнетақы қорына аударым кезеңі болып табылады. Жарналар салмаған немесе олардан ұсталмайтын кірісі бар адамдарда жинақталған зейнетақы қаражатының өте аз болатыны айқын және барабар зейнетақыны ала алмауы да мүмкін.

Егер жинақтаушы зейнетақы жүйесіне 2002 жылдың желтоқсанынан бастап қатысқан және 24,4 мың теңге (2002 жылғы желтоқсандағы орташа жалақы) = 150 долларға жуық, мөлшерінде жалақысы бар адам өз кірісінің 10%-ін үнемі аударып отырса (2,4 мың теңге = 15 доллар), онда зейнеткерлік жасына жету сәтінде оның жинақталған қаражаты **2002 жылғы бағамен** 1-кестеде көрсетілген мынадай мәнде болады.

1-кесте

2002 жылғы бағада зейнетақы жарналарының аудару кезеңдеріне қарай жинақталған зейнетақы қаражаты

млн. теңге

	Зейнетақы жарналарының аудару кезеңі		
	еркектерде – 30 жыл әйелдерде – 25 жыл	еркектерде – 35 жыл әйелдерде – 30 жыл	еркектерде – 40 жыл әйелдерде – 35 жыл
еркектер	1,8 (11,5 мың долл.)	2,4 (15,4 мың долл.)	3,2 (20,5 мың долл.)
әйелдер	1,4 (9 мың долл.)	1,8 (11,5 мың долл.)	2,4 (15,4 мың долл.)

*- есептеулер 2002 жылғы желтоқсандағы орташа айырбас бағамы бойынша жүзеге асырылды

Осы жинақталған зейнетақы қаражаты салымшыларды зейнеткерлік жасқа жеткен кезде үміттенетін өмір сүру ұзақтығы кезеңінде мынадай мөлшердегі (2-кесте) ай сайынғы зейнетақымен қамтамасыз етеді. Жинақталған зейнетақы қаражаты қазіргі кезде әзірленіп жатқан схемаға сәйкес зейнетақы түрінде төленеді.

**2002 жылғы бағада зейнетақы жарналарының аудару кезеңдеріне қарай
жинақталған зейнетақы қаражаты**

теңге

	Зейнетақы жарналарының аудару кезеңі		
	еркектерде – 30 жыл әйелдерде – 25 жыл	еркектерде – 35 жыл әйелдерде – 30 жыл	еркектерде – 40 жыл әйелдерде – 35 жыл
еркектер	17 326 (111 долл.)	22 923 (147 долл.)	29 716 (190 долл.)
әйелдер	8 695 (56 долл.)	11 833 (76 долл.)	15 656 (100 долл.)

*- есептеулер 2002 жылғы желтоқсандағы орташа айырбас бағамы бойынша жүзеге асырылды

Мұндайда, есептеулердің нақты инвестициялық кіріс деңгейі (3%) және нақты жалақының өсуі (2%) бойынша 1997 жылғы бастапқы болжамдардың негізінде жүзеге асырылғанын атап өткен жөн. Салыстыру үшін алып қарасақ, соңғы 3 жыл ішінде орташа нақты инвестициялық кіріс - 7%-ке жуық, ал нақты жалақының өсуі - 9,4% болды.

Осындай пессимистік болжамдар жағдайының өзінде де жинақталған қаражат барабар зейнетақымен (жинақталымға зейнеткерлік жаста да есептеле беретін инвестициялық кірісті ескере отырып) қамтамасыз ету үшін жеткілікті. Сонымен қатар, жинақталым сомасы ерікті және ерікті кәсіптік аударымдар есебінен де өсуі мүмкін.

5. Зейнетақы қорлары менің жинақталған зейнетақы қаражатымды жоғалта ала ма немесе қасақана жасыра ала ма?

Мүмкін емес. Жинақтаушы зейнетақы жүйесі қандай да бір жүйеге қатысушының заңсыз әрекетінің салдарынан жинақталған зейнетақы қаражатының жоғалу тәуекелі барынша азайтылып құрылған. Ақпаратты ашудың және жинақталған зейнетақы қаражатының жай-күйіне бақылаудың қатаң жүйесі бар.

Біріншіден, заңдарда жинақтаушы зейнетақы қорының өз қаражаты мен зейнетақы активтерінің есебін бөлек жүргізу, сондай-ақ олардың мақсатты орналастырылуына бақылау белгілеу көзделген.

Екіншіден, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі зейнетақы активтерін инвестициялауға рұқсат етілген қаржы құралдарының тізбесін және инвестициялау лимитін нақты анықтайды.

Үшіншіден, салымшылардан тартылатын барлық жинақталған зейнетақы қаражаты жинақтаушы зейнетақы қоры аффилиирленген тұлғасы бола алмайтын кастодиан банктің жеке зейнетақы шотына түседі. Мұндайда инвестициялық шешім заңдарға сәйкес келмеген жағдайда, кастодиан банк шотты оқшаулауға міндетті.

Төртіншіден, зейнетақы активтерін инвестициялау жөніндегі ақпарат күнделікті негізде Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкіне түседі.

Сонымен бірге, егер жинақтаушы зейнетақы қорының салымшысы қандай да бір себеппен оның қызметіне қанағаттанбаса, оның өзінің жинақталған зейнетақы қаражатын басқа зейнетақы қорына аударуына құқығы бар. Сондай-ақ ол мұны жылына екі рет жасай алады.

6. Ерікті зейнетақы жарналары Қазақстандағы көп деңгейлі зейнетақы жүйесінің құрамдас бөлігі болып табыла ма. Неліктен зейнетақы жарналарының құрылымында ерікті жарналар іс жүзінде жоқ?

Шындығында, ерікті негізді аударылатын зейнетақы жарналары қазіргі уақытта небәрі 217,5 млн. теңге (барлық зейнетақы активтерінің 0,1%) болып отыр.

Бастапқы кезеңде ерікті зейнетақы жарналары тартымдылығының төмен болуының негізгі себептерінің бірі ерікті жарналарға салық салудың үнемі өзгеруі болды, бұл оларды жүзеге асыруды пайдасыз етті.

Соңғы кезге дейін салық салынатын кірісті анықтау кезінде шегерімге міндетті зейнетақы жарналары ғана жатқызылды, ал ерікті жарналар салық төленетін сомаға жатқызылды. Яғни ерікті жарналарды жүзеге асыруға ешқандай экономикалық ынталандыру болмады және азаматтардың салыстырмалы түрде кірісі төмен болып отырған жағдайында мұны ерікті зейнетақы жарналары көлемінің мардымсыздығы көрсетті.

2003 жылдың басынан мынадай өзгерістер күшіне енді: жүйеге кіру кезіндегі жарналардың барлық түрі, яғни жарналар салу сәтінде салықтан босатылды. Салық төлеу ЖЗҚ-нан төлемдерді алу сәтінде жүргізіледі.

Зейнетақы жарналары мен төлемдеріне салық салу жүйесі 3-кестеде көрсетілген.

3-кесте

Зейнетақы қаражатына салық салу ерекшеліктері

Зейнетақы жарналары	Мына сәттегі салық салу:		
	Жарналарды енгізу	инвестициялау процесі	ЖЗҚ-нан төлемдер
Міндетті	Салық салынбайды (салық салынатын кірісті анықтау кезінде 75 АЕК-тен аспауы тиіс ай сайынғы кірістің 10% мөлшерінде шегеруге жатады)	Салық салынбайды	Төлем көзіне салық салынады
Ерікті	Салық салынбайды (салық салынатын кірісті анықтау кезінде өз пайдаға енгізілетін 10 АЕК-тен аспайтын мөлшер шегеруге жатады)	Салық салынбайды	Төлем көзіне салық салынады
Ерікті кәсіптік	Салық салынбайды (салық салынатын кірісті анықтау кезінде қызметкердің ай сайынғы кірісінің 10% мөлшерінде шегеруге жатады)	Салық салынбайды	Төлем көзіне салық салынады

7. "Зейнетақымен қамсыздандыру туралы" Заңда ерікті кәсіптік зейнетақы жарналары көзделген. Олар не үшін енгізілген?

Ерікті кәсіптік зейнетақы жарналары белгілі кәсіптегі адамдарды қосымша әлеуметтік қорғау үшін енгізілген. Бұл, ең алдымен, денсаулығына теріс әсері бар кәсіппен айналысушы қызметкерге қатысты. Заңдарға сәйкес кәсіптердің толық тізбесін Қазақстан Республикасының Үкіметі анықтауы тиіс және осы бағытта жұмыстар жүргізілуде.

Жұмыс беруші осындай өндірісте әлеуметтік қолдау көрсету шеңберінде өз қызметкерлерінің пайдасына жарналар (ерікті) аудара алады. Зиянды өндірістердегі қызметкерлер мен жұмыс берушілер арасындағы ерікті кәсіптік жарналарды аудару мәселесі бойынша келіссөздер процесінде негізгі роль кәсіподақтарға тиісті.

Ерікті кәсіптік жарналар есебінен құралған жинақталған зейнетақы қаражаты 50 жасқа толған кезде зейнеткерлік жасқа дейін қол жететін болуы мүмкін. Осы жинақталған қаражат міндетті зейнетақы жарналарының есебінен құралған жинақталған қаражатты алуға болатын сәтке жеткенге дейін қамтамасыз ету ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Салықтық ынталандыру жарналардың осы түріне де қолданылады - салық салынатын кірісті анықтау кезінде олар әлеуметтік төлемдерге арналған шығыстар бөлігінде шегерімге кетеді (3-кесте).

8. Зейнетақы активтері ел экономикасына жұмыс істемейді деген тұжырым жиі айтылады. Шынында да осылай ма?

Зейнетақы активтері нақты секторға мемлекеттік емес бағалы қағаздарға инвестициялауға рұқсат беру арқылы тартылған. Кәсіпорын жинақтаушы зейнетақы қорлары сатып алатын зейнетақы активтерін инвестициялау жөніндегі талаптарды қанағаттандыратын бағалы қағаздар шығарады ("А" санатының ресми тізімі бойынша Қазақстан қор биржасына саудаға жіберіледі).

ОИУПА инвестициялау ережесіне сәйкес зейнетақы активтері 50% шегінде мемлекеттік емес бағалы қағаздарға инвестициялануы мүмкін. 2003 жылғы 1 ақпандағы жағдай бойынша зейнетақы активтерін мемлекеттік емес бағалы қағаздарға инвестициялау (халықаралық қаржы ұйымдарының облигацияларын есептегенде) 79,5 млрд. теңге болды (ЖЗҚ-ның инвестицияланған зейнетақы активтерінің жалпы көлемінің 28,9%).

Сондай-ақ 10%-ке дейін зейнетақы активтерін банктерге депозитке инвестициялауға рұқсат берілді, осы ресурстар экономиканы кредиттеу үшін пайдаланылады. 2003 жылғы 1 ақпандағы жағдай бойынша банктерге депозитке 23 млрд. теңге (барлық зейнетақы активтерінің 8,4%) салынды.

Мұндайда мемлекеттің азаматтардың барлық зейнетақы қорларындағы барлық зейнетақы жарналарының сақталуына меншік нысанына қарамастан әрі инфляция деңгейіне қарай түзете отырып кепілдік беру жөнінде өзіне міндеттеме алғандығын еске алған жөн. Сондықтан басты міндет **қаражаттың сақталуын қамтамасыз ету** болып табылады, ал қалған міндеттер қосалқы міндеттер болып табылады.

Тиісінше, инвестициялау ережесі бірте-бірте және туындауы мүмкін барлық тәуекелдер ескеріле отырып өзгертіледі.

9. Қазақстан Республикасы Салық кодексінде мынадай қате түсіндіру орын алған - төленетін жинақталған зейнетақы қаражаты ең төменгі есептік көрсеткіш (ЕТЕК) сомасына азайтылады.

Қазақстан Республикасы салық кодексінің 156-бабында былай делінген: "Төлем көзінен салық салынатын зейнетақы төлемдеріне салық төлеушілердің зейнетақы жинақтарынан жинақтаушы зейнетақы қорлары жүзеге асыратын, табыс есептеудің тиісті айына Қазақстан Республикасының заң актісімен белгіленген айлық есептік көрсеткіш сомасына азайтылған төлемдер жатады."

Көбінесе осы ереже бұрыс түсініледі - көпшіліктің пікірінше, төленетін ақша сомасынан әр ретте АЕК мәніне тең сома алынады. Шын мәнінде АЕК салық салынатын базаны анықтау кезінде жай азайтылады, бұл салық сомасын төмендетеді.

Сөйтіп, мысалы, 10 мың теңгеге тең төлем сомасы кезінде салық есептелетін сома 9177 теңгеге дейін, яғни АЕК шегеріле отырып төмендейді. Мұндайда 5% ставка кезінде салық сомасы 458,85 теңге болады, ол есептелген төлемнен шығарылады.

Ал егер АЕК мөлшерінде шегерім болмаса, онда табыс салығының сомасы 500 теңге болып, тиісінше зейнеткер қолына 9500 теңге, яғни 41,15 теңге аз алған болар еді.